

Šarlota Bronte

DŽEJN
EJR

Prevela
Radmila Todorović

■ Laguna ■

Naslov originala

Charlotte Bronte
JANE EYRE

Translation copyright © 2022 za srpsko izdanje, LAGUNA

KLASICI
SVETSKE
KNJIZEVNOSTI

EDICIJA SVETSKI KLASICI

Knjiga br. 36

Izdavačka kuća LAGUNA DOO BEOGRAD iz Beograda, ulica Resavska br. 33, poziva nosioca odnosno nosioce autorskih prava (autori ili druga lica koja su u skladu sa zakonom stekla autorska prava) na prevod knjige *Džejn Ejr* autorke Šarlote Bronte da se jave našoj izdavačkoj kući u cilju dogovora u vezi sa regulisanjem svih autorskih prava i obaveza. U vezi sa navedenim možete s nama da kontaktirate putem imejla redakcija@laguna.rs.

Sadržaj

Džejn je ta knjiga	9
(Aleksandra V. Jovanović)	
DŽEJN EJR	21
O autorki	573

Džejn je ta knjiga

Malo je knjiga koje i gotovo dva veka od nastanka pobuđuju nesmanjenu pažnju čitalaca i kritičara. Roman *Džejn Ejr* svakako je jedan od njih. Kad je prvi put objavljen 1847. godine, pohvalila ga je većina značajnih aktera tadašnjeg književnog sveta u Engleskoj. Prvi prikazi bavili su se nizom aspekata ovog dela, od faktografskih preko ideoloških do tekstualnih, kao i identitetom njegovog tajanstvenog autora, potpisanog kao Kurer Bel, džentlmen. Tumačenja su otkrivala elemente raznih žanrova i stilova od najočiglednijih, romana razvoja (nem. *Bildungsroman*), gotskog i romantičnog, do ženskog, sentimentalnog i psihološkog. U dvadesetom veku kritički uvidi dopunjeni su postkolonijalnim, feminističkim i istorijskim. Roman *Džejn Ejr* je, međutim, izmicao kategorizaciji i svrstavanju u stabilne okvire i stvarao oko svog nastanka i najranijeg književnog života misteriju nalik na onu koja je pratila njegovo pojavljivanje.

Roman je prvi put objavila mala londonska izdavačka kuća *Smit end Elder*. Rukopis je poslat poštom, a njegov autor, skrivajući svoj ženski identitet, potpisan je kao Kurer Bel. Možda je razlog za upotrebu muškog imena bila činjenica da

viktorijanski svet nije bio sklon da primi žene u obrazovanu elitu. I mada su žene imale slobodu da pišu i objavljuju, očekivanja od „ženskog teksta“ svodila su ovu književnost na trivijalnu ili funkcionalnu – brošure, zabavne ili sentimentalne priče. Možda je njegova autorka smatrala da bi viktorijance, koji su bili skloni sentimentalnim zapletima, zasenio samo bajkoviti okvir priče – uspešna potraga od pepela do zvezda – i da njihova mašta ne bi išla dalje u tumačenju romana koji je mnogo više od bajke – priča o stvaranju, stradanju i trijumfu jedinstvene heroine.

Mogli bismo reći da je roman slika viktorijanskog društva – karakterističnog načina razmišljanja i preokupacija tadašnjeg življa. Mogli bismo takođe reći da je ovaj roman priča o mestu, o jorkširskim močvarama, njihovoj seti, očaju i lepoti, kao i o pozivu guvernante kao jednom od specifičnosti devetnaestovekovne Engleske. Roman pripoveda i o engleskoj istoriji devetnaestog veka, utkanoj u priču o mestu i lokalnim stanovnicima, kao i međuljudskim odnosima i razmišljanjima o tim odnosima. Ipak, roman *Džejn Ejr* pre svega je priča o razvojnom putu junakinje Džejn Ejr ili, kako će se ispostaviti, o Šarloti Bronte. Konačno, podnaslov romana – *autobiografija* – samo naglašava srodnost životne i fiktivne junakinje. Treba dodati da je podnaslov predložio sam izdavač, i to pre nego što je misterija oko identiteta pisca razrešena. Marketinški trik? Možda. Izdavači su znali da viktorijanska publika voli misteriju gotovo isto koliko i priče o životu.

Kada je rukopis stigao u redakciju u julu 1847. godine, urednik Vilijam Smit Vilijams poslao ga je na recenziju uglednom piscu Vilijamu Mejkpisu Tekeriju. Istančani Tekerijev sluh jasno je čuo ženski glas koji pripoveda roman. Tekeri piše Vilijamsu: „Ovo je odlična knjiga... Pisala ju je žena, ali koja?“

Neimenovani kritičar magazina *Atlas* hvali originalnost dela, njegovu mladalačku svežinu i strast, bogatstvo radnje i razvoj karaktera zaključujući da je to delo „jednog od braće

Bronte dokazalo“ da njegov autor osim poezije (ovo se odnosi na ranije objavljenu zbirku pesama koju su Šarlota i njene sestre Emili i En objavile pod imenima Ekton, Elis i Kurer Bel) u me da piše i prozu. Pretpostavke u vezi s tajanstvenim identitetom nisu jenjavale, pokazujući, u velikoj meri, da je Šarlota bila u pravu krijući svoj ženski identitet.

Novinar *Egzeminera*, na primer, piše da je malo verovatno da je to mogla napisati žena, iako je u pitanju biografija žene. U istom smislu kritičar časopisa *Era* kaže: „Moramo pretpostaviti da je autor Kurer Bel. Uveren sam da to nije pisala žena. Iako su žene pisale istorije, pa i ratne romane... uveren sam da nijedna žena ne bi mogla napisati autobiografiju Džejn Ejr. [...] To je priča kako etički principi prožimaju naše neizbežne porive i strasti; to je pobeda uma nad materijom; dominacija razuma nad osećanjima bez nepotrebnih žrtava.“

Neki od kritičara nisu krili oduševljenje romanom *Džejn Ejr* bez obzira na rod autora romana. Ugledni kritičar Džordž Henri Luis piše nekoliko prikaza u raznim novinama i časopisima u toku 1847. i 1848. godine o romanu „džentlmena K. Bela“. On smatra da je *Džejn Ejr* ubedljivo najbolji roman godine, hvali psihološku intuiciju, iskrenost, prirodnost i proživljenost, nadajući se novim romanima „iz njenog pera“. Luis je uveren da je autor žena, ironično se „čudeći“ kako je „neobičnom bravurom“ Kurer Bel pisac ženske autobiografije, jer „ko bi, ako ne žena, pokušao bez velike nade na uspeh da ispuni tri toma rukopisa istorijom ženskog srca?“ Kritičar nastavlja: „Ročester je viđen očima žene... Džejnin heroj, ljubavnik i konačno muž... nije Adonis, već Herkul u umu i telu, sa oreolom neumoljivosti poput gromovnika sa varnicama u očima, zapovedničkog izgleda i glasa, sveznajući i uvek superioran, žestok i u ljubavi i u mržnji, neuglađenog držanja, grubog nastupa, bajronovski mračan i jezovito tajanstven. U času kad se njihova ljubav konačno realizuje već je prošao sredovečne godine, a kad konačno dođe do venčanja, on je slep i sa opekotinama na licu. Nijedan

muški pisac ne bi takvog Akida dodelio svojoj Galatei, a ipak, nameće se kao istinska vizija iz ženske mašte.“

Tokom jeseni 1947. i u prvoj polovini 1848. kritičari su se neumorno bavili odgonetanjem identiteta pisca romana *Džejn Ejr* smatrajući većinom da je rod pisca značajan za tumačenje i sud o tekstu. Čitajući ovu raspravu o svom romanu i rodnom identitetu, Šarlota je bila ohrabrena Luisovim rečima hvale, a razlučena kritikama koje su u njenom delu videle neprimerenost i neoriginalnost. Zagonetka u vezi s imenom mamila joj je osmeh. U pismu uredniku Vilijamsu Šarlota piše: „Veoma mi je zabavan ovaj spor, ali kada enigma bude razotkrivena, verovatno će ljudi pomisliti da rešenje i nije toliko zabavno, ali zasad neka ostane tako jer nam odgovara da se ne diže prašina, a nikog nećemo oštetiti.“

Šarlota Bronte je otkrila svoj identitet izdavaču Smitu i uredniku Vilijamsu u julu 1848, nekoliko meseci po izlasku sva tri debitantska romana „braće Bel“ – Elisa, Ektona i Kurera – u jesen 1847. godine. Šarlotin roman izašao je prvi, u oktobru. Usledila su ostala dva u veoma kratkom roku, do kraja te godine. Misterija je stvorila novu misteriju, da li je u pitanju jedan autor – Kurer Bel? Tada je Šarlota Bronte zaključila da je „misterija uznemirujuća stvar“, kako piše u pismu Vilijamsu, i u julu sledeće godine pošla u London. Misterija je razotkrivena, niko nije „oštećen“, a gospodin Tekeri je, ne bez humora i uz jasnu aluziju, uzviknuo: „Hej! Ručao sam sa Džejn Ejr!“ Ovom šaljivom opaskom Tekeri zapravo formuliše suštinu svekolikih tumačenja romana i roda autora. Džejn je Šarlota, autor je autorka.

Čitajući prepisku gospođice Šarlote Bronte sa izdavačima neposredno pred izlazak romana i po njegovom objavljivanju, sudeći prema tonu, glasu i stilu pisanja, teško je odagnati utisak da je u pitanju isti glas kojim govori Džejn Ejr u romanu. Čuvši da se Tekeri veoma dobro izrazio o rukopisu potpuno nepoznatog pisca Kurera Bela, Šarlota odnosno „Kurer“ odgovara:

„Čast mi je što gospodin Tekeru ceni moje delo pošto i ja cenim gospodina Tekerija.“ Ista vrsta intelektualne hrabrosti inspiriše glas Džejn Ejr u raznim situacijama njenog života od detinjstva u sirotištu do sopstvenog prostora unutar nepristupačnog viktorijanskog društva u kome se Šarlota Bronte borila, poput svoje junakinje, za uspon.

Hrabrost, samosvest i prkos, kao osnovne odlike junakinje Džejn Ejr, verovatno su bile glavne prepreke za prihvatanje teksta i sveta romana u celini. Mnoge od tema dotaknutih u romanu bile su u suprotnosti s principima viktorijanskog društva. Na primer, samosvest i bunt koje je Džejn ispoljavala u svim fazama svog razvoja. Taj bunt ispoljavao se kako u društvenoj komunikaciji tako i u razmišljanjima i ljubavnim odnosima. Džejn je svojim bićem predstavljala izazov za društvenu hipokriziju, posebno rodnu i klasnu hijerarhiju. Koračajući nepokolebljivo uvek napred, put ju je vodio izvan zadate klasne, rasne i obrazovne matrice. *Džejn Ejr* je, upravo sledeći ovaj obrazac razmišljanja i pripovedanja, postao prvi viktorijanski roman koji tako snažno ističe potragu za sopstvenim identitetom, poreklom, korenima i mestom u društvu. Ženski pripovedački glas delovao je najpre zbunjujuće, a zatim „otvoreno šokantno“, da se poslužimo rečima vodećeg viktorijanskog književnog kritičara i filozofa Metjua Arnolda. Potreba za definisanjem ličnog i društvenog prostora unutar sve snažnije izražene materijalne i duhovne turbulencije koju je proizvela viktorijanska epoha nametnula se kao jedna od osnovnih preokupacija u književnosti. Činjenica da se ovi društveni događaji projektuju na životni put jedne žene bila je neuobičajena, jedinstvena i opasna. Individualizam i potraga za intelektualnom, ekonomskom i društvenom potvrdom – traganje za sobom kroz ličnu i javnu istoriju, prošlost i sadašnjost – čine svet romana *Džejn Ejr*, čije su koordinate određene geografskim i psihološkim kretanjima glavne junakinje. Možda upravo zbog toga viktorijanska kritika beleži pretnju koju su viktorijanci osećali od romana *Džejn*

Ejr. Čak je i Šarlotina prijateljica, književnica Elizabet Gaskel zabranila ćerki da čita ovaj roman pre dvadesete godine.

Razvijanje umetničkih sklonosti u porodici Bronte bilo je sporo, ali neprestano. Šarlota Bronte rođena je 1816. godine kao treće dete u porodici siromašnog, ali uglednog irskog pastora. Najranije detinjstvo Šarlote i ostale dece u porodici bilo je obeleženo nizom smrti, najpre majke, a zatim sestara Elizabet i Marije. Nakon smrti majke deca su jedno vreme živela sa ocem i majčinom sestrom. Otac, samotnjak, povlačio se pred razvojnim potrebama tako mlade dece, a pobožna i nezainteresovana tetka nije imala volje da se o njima stara. Sestre su se ubrzo obrele u internatu *Kauen bridž*. Život daleko od kuće, traumatična iskustva bede, fizičke i psihičke iscrpljenosti i nemara ostala su u njima do kraja života. U romanu *Džejn Ejr* ovaj period života opisan je kao boravak u školi u Louvudu. U *Kauen bridžu* umiru dve sestre – Elizabet i Marija. Po povratku u roditeljski dom Havort, sestre Šarlota, Emili i En uspevaju da žive, stvaraju, maštaju i pišu. O njihovom obrazovanju starao se otac. Kad je Šarloti bilo deset godina, otac je kupio bratu Branvelu kutiju s drvenim vojnicima. Razmišljajući o ovim figurama, deca su stvorila sopstveni svet fantazije. Ove sage o figurama konstruisale su prvi književni svet budućih pisaca Šarlote, Emili i En Bronte. Zamišljeni svet Šarlote i Branvela dobio je naziv Stakleni grad, a kasnije je preimenovan u kraljevstvo Angriju. Emilina izmišljena zemlja zvala se Gondal. Priče o njoj Emili je napisala kada joj je bilo svega dvanaest godina. Likovi i događaji opisani u ovim pričama činili su svakako preteču zrelog književnog stila budućih književnica – sestara Bronte. Objavljivane su sporadično, kao književnost za mlade. Otac ih je u tom periodu predano upućivao u tajne književnosti, podstičući ih da čitaju najrazličitije žanrove i pisce, od poezije, proze, drama do istorijske literature. Dopuštao im je slobodu veću od one koju su imale njihove vršnjakinje. Prepuštene sebi, lutale su jorkširskim livadama. Na početku zrele faze stvaralačkog rada

sestre su pisale poeziju. Bez velikog uspeha. I dok njihova poezija nije naišla na značajan prijem kod viktorijanske publike, prvi romani objavljeni 1847. godine doneli su im veliki uspeh. Njihovo obrazovanje, razmišljanja u okruženju živopisnih i pomalo divljih jorkširskih predela, kao i toplina seoskog, prinosnog života činili su pozornicu za psihološke zaplete u njihovim romanima. Viktorijanska književna publika volela je ljubavne priče, čudesnu, pomalo jezivu atmosferu gotskog književnog manira, tamne bajronovske ličnosti, bajku sa srećnim krajem, misteriju, zaplete i rasplete. Sve to ponudila im je Šarlota Bronte u romanu *Džejn Ejr*. I pored lokalne boje – utemeljenosti u mestu i pejzažu – i viktorijanskih tema, ovaj roman bezmalo je bezvremen, kao uostalom i romani Emili i En Bronte *Orkanski visovi* i *Agnes Grej*. U čemu je tajna njihovog trajanja? Odgovor je ponudila sama Šarlota Bronte u jednom od pisama izdavaču neposredno pred objavljivanje rukopisa. Šarlota piše: „Ovo je istina, a istina ima sopstvenu draž.“

Džejn Ejr crpe književnu snagu upravo iz činjenice da ovaploćuje istovremeno individualnost i društveni kontekst. „Džejn je ta knjiga“, piše Virdžinija Vulf u eseju o romanu *Džejn Ejr*, „Džejn je sve u njoj“, i: „Ne možete pomisliti na Ročestera a da ne vidite Džejn. Ako pomislite na močvare, opet je tu Džejn Ejr. Ako pomislite na dnevnu sobu, čak i na one 'bele tepihe na kojima kao da su razasuti raskošni venci cveća', šta bi sve to bilo bez Džejn Ejr.“

Svet romana *Džejn Ejr* prožima duh prvih decenija devetnaestog veka proizveden duhovnom krizom koja je bila izazvana naglim i dramatičnim društvenim promenama u sferama ekonomije i načina života. Urbanizacija, kao posledica industrijalizacije i slabljenja uticaja individualne proizvodnje, vodila je lokalnim migracijama iz sela u grad i sa tim u vezi pomeranjima na lestvici društvene moći. Ugrožena prevlast zemljišne aristokratije i novostečene pozicije bogatih građana uslovile su, kao i u drugim zemljama i sredinama, ekonomsku

i moralnu krizu, osećanje nepripadanja, otuđenosti i praznine. Specifičnost viktorijanske Engleske činilo je kolonijalno carstvo. Zasnovanost finansijske moći Engleske na kolonijalnom bogatstvu, odnos prema stanovništvu iz kolonija, kao i moralna pitanja koja je nametnulo priklanjanje imperijalnoj ideologiji predstavljaju nezaobilazne preokupacije kojima se bavi književnost. U romanu *Džejn Ejr* vidimo ih u liku Berte Mejson Ročester.

U viktorijanskoj književnosti nalazimo takođe nostalgичnu, elegičnu žudnju za prirodom i toplinom seoskog života i sa tim u vezi osvrtnje na istorijsku i ličnu prošlost, kao i potragu za korenima sopstvenog bića u detinjstvu i sećanju. Seoski život, a posebno priroda i pejzaž svedoci su bolje, spokojnije i stabilnije prošlosti. Ovaj beg u „mladost“ veka i sopstvenog života u potrazi za smislom podseća na umetnički postupak engleskih romantičara. Šarlota Bronte se, poput ostalih viktorijanaca, u svojim delima priklanja romantičarskom i posebno vordsvortovskom razumevanju prirode, sa posebnim isticanjem lokalnog pejzaža kao vernog čuvara individualnih i nacionalnih korena bića, kao posmatrača i izvor zanosa umetnika, kao učesnika njegovih raspoloženja i stanja i, konačno, kao svedoka istorije i promena. Diskurs o prirodi u delima svih sestara Bronte beleži tako romantičarski princip spajanja spoljašnjih utisaka sa unutrašnjom dinamikom psihe, odnosno posmatranje sveta „okom uma“ kao što stoji u čuvenom *Manifestu engleskog romantizma*. Za Šarlotu, kao i Emili i En, priroda je značila jorkširski pejzaž, izvor metaforičnog i univerzalnog jezika njihove književnosti u kojem se, kao u najboljoj tradiciji ove umetnosti, prepliću lokalni i opšti principi istorije, geografije i humanosti.

Takođe značajno viktorijansko društveno pitanje koje otevljuje ličnost Džejn Ejr jeste pitanje ženskog obrazovanja. U vreme kad je objavljen roman, potreba žena da se obrazuju i društva da to obrazovanje prihvati kao neminovnost, ako ne i

potrebu, iznedrila je instituciju guvernante. Sredinom devetnaestog veka škole su počele da nude kurseve na kojima su se obučavale guvernante poput Kvins koledža u Londonu, koji je osnovan 1848. godine. Namera osnivača, profesora Frederika Denisona Morisa bila je da ponudi obrazovanje ženama, tako da je Kvins koledž bio prva institucija u Engleskoj na kojoj su devojke mogle da dobiju ozbiljno obrazovanje, na osnovu kojeg su mogle da podučavaju decu. Guvernanta je najčešće živela u kući u kojoj je radila. Ni sluškinja, ni gošća, ni radnica, ni dama, guvernanta je bila i izvan i unutar društvene strukture. Zaposliti guvernantu bila je stvar prestiža. Guvernanta je bila obrazovana u epohi u kojoj je obrazovanje još bilo u velikoj meri nedostupno ženama u Engleskoj. Ova profesija obezbeđivala joj je finansijsku nezavisnost u vremenu u kome su žene bile finansijski zavisne od muževa. Džejn je, kao što saznajemo u romanu, nakon mučnih godina i pokušaja da se obrazuje i napreduje postala guvernanta i ta činjenica dala je formu njenoj prkosnoj žudnji za znanjem i uspehom.

U decembru 1847. Luis piše: „Ovo je autobiografija – možda ne u odnosu na stvarne činjenice i okolnosti, ali svakako u odnosu na iskustvo i patnju. [...] To je osnovna draž knjige: iz nje duša govori duši. To je glas iz dubine borbene, napaćene, izmućene duše: *suspiria de profundis!*“ Roman, kao i sama Džejn, kao i njena naracija, predstavlja glas strasti, intelektualne snage pobune protiv ograničenja svog vremena, klase i roda.

Intenzivnost Džejnine strasti diskurzivno upletena u njene iskaze „volim, mrzim, patim“ nadahnjuje njeno pripovedanje od početka, od razgovora sa gospođom Rid, preko obraćanja gospođinu Brokklherstu, do njenih dugih dijaloga sa gospođinom Ročesterom. Upravo ta Džejnina strast, nepokolebljiva vera u sopstveni glas i čelična volja da njime progovori neprestano izvode tekst izvan žanrovskih matrica kojima na prvi pogled pripada. Ličnost smele heroine koja svojim bićem motiviše radnju onemogućava svrstavanje teksta u okvir bajke,

jer Džejn nije junakinja bajke – ni Pepeljuga ni Snežana – i pored jasnih aluzija unutar radnje romana na žanrovski okvir bajke – put od začudnosti preko osujećene i konačno uspešno završene potrage. Siromašna i neugledna, Džejn je sve samo ne model zanosne romantične heroine. Iako marginalizovana i bez stvarnog uticaja na ljude od kojih zavisi, Džejn nije krotka, njen nepokorni glas i izraz gnevnog trpljenja čine ogledalo na kome se reflektuje surovost društva. Njeno osećanje intelektualne jednakosti i izazivački ton poništavaju granice gotskog romana, čijim konvencijama se takođe umnogome koristi pripovedanje. Gotska psihološka drama junaka, koja se razrešava u umu kao kod Džejn, ispoljava se obično u radnji u kojoj junakinju izbavlja heroj. U romanu *Džejn Ejr* Džejn je ta koja simbolično spasava „heroja“, odnosno „svog“ heroja. Zbog toga na kraju njen pobedonosni uzvik: „Čitaoče, udala sam se za njega!“ Od gotske paradigme psihološke i fizičke potrage u Džejinom konstruisanom svetu ostala je samo gotska ikonografija – zamak Tornfeld i dve paralelne potrage junakinje i junaka, koje samo kroz Džejinu autobiografsku priču i prožete njenom ličnom istorijom dobijaju značenje.

Džejn Ejr je svakako roman o Džejinom razvoju, od ubogog i zanemarenog deteta do zrelosti i zaokruženog identiteta. I stoga bismo mogli reći da bildungsroman najpribližnije opisuje žanrovsku formu romana, u njemu razvoj junaka teče u skladu sa razvojem društva i izražava istorijski trenutak i dominantne glasove vremena koje opisuje. Džejn Ejr svojim bićem ovaploćuje viktorijanski svet sa sve izraženijom sumnjom u imperijalne vrednosti i kolonijalnu „pravdu“, kao i u stabilnost odnosa dominacije i moći u društvu, sa ambivalentnim osećanjima u pogledu industrijalizacije, finansijskog prosperiteta, napuštanja sela, urbanizacije i, nadasve, u osvit doba koje će doneti dekadenciju na svim poljima krajem devetnaestog veka.

U dvadesetom veku kritika romana *Džejn Ejr* bavila se raznim novim aspektima teksta romana pokazujući, da se

poslužimo rečima poststrukturalističkog kritičara Frenka Kermoda, da svako novo tumačenje ponovo ispisuje tekst i oživljava ga. Modernističke, postkolonijalne i feminističke kritike bavile su se više od viktorianaca odnosom Džejn i Berte Mejson Ročester pokazujući na koji način prisustvo kreolske žene motiviše radnju na mnogim nivoima. Najočiglednije ono upućuje na implicitnu kritiku britanskog imperijalizma, koja je od sredine viktorijskog perioda bila prisutna u engleskom društvu. Kritičari poput Tomasa Trejsija i Suzane Majer otkrivaju i druge motive ovakvog stava naglašavajući potrebu jednog sloja novog urbanog, slobodoumnog viktorijskog društva da se identifikuje sa zanemarenima i marginalizovanim, poput Berte, pa i same Džejn, i odbaci viktorijsku kolonijalnu i profilersku ideologiju zasnovanu na društvenoj moći imperijalne elite. Ročester plaća cenu za grehove svoje klase, elitističkih stavova i razumevanja sveta u kome su rod, rasa, klasa i nacija čiji je predstavnik favorizovani u svemu. Psihološke analize uglavnom skreću pažnju na ulogu Berte kao Džejnine senke, njenog binarnog para, koji je (ne)odvojiv od same Džejn. Tu neodvojivost pripovedač naslućuje te davne hiljadu osamsto četrdeset i neke, decenijama pre Frojda, kada je pisan roman *Džejn Ejr*. Ročester Bertu naziva „mahnitom ženom“, „demonom“, „strašilom“, „nečastivim“, dok Džejn opisuje kao „mladu devojkicu bistrog pogleda, u poređenju sa onom maskom zakrvavljenih očiju“. Iz ovog binarnog para bića i senke potiče ideja svakako najčuvanije interpretacije romana *Džejn Ejr* u moderno doba, koji je dao naslov jednoj od najpoznatijih feminističkih studija svih vremena – *Luda na tavanu* Sandre Gilbert i Suzan Gubar (1979). Ovaj opis ženske senke, podstaknut otelovljenjem bića i senke (Džejn i Berta) u romanu *Džejn Ejr* služi kao dvadesetovekovni primer izmeštanja tamnog, skrivenog, nesavladanog, nagonskog dela psihe na Drugo (Berta) koje se potiskuje ili skriva (na tavan). Drugi deo binarnog para, „anđeo u kući“ (Džejn) predstavlja vidljivi, rado

prikazivani deo psihe i ličnosti. U viktorijanskim okvirima ove dve predstave žene označavaju viktorijansko shvatanje žene, podeljene na suprotne uloge uzorne žene i grešnice. Džejnina putanja koja vodi pronalasku identiteta žene, supruge, ljubavnice, bogate i samostalne, a opet skromne, ali nikad skrušene žene, sa sećanjem na prošlost, sa razumevanjem političkog i ideološkog konteksta kao i, čini se, predviđanjem budućih tumačenja, ujedinjuje ove dve uloge žene u pripovedačkom glasu *Džejn Ejr* u koji je upisana hrabrost njene autorke. Eho tog glasa autorke-heroine odzvanja u svim kasnijim čitanjima romana.

Aleksandra V. Jovanović

DŽEJN
EJR

V. M. TEKERIJU

*ovo delo
sa puno poštovanja posvećuje
pisac*

Glava I

Toga dana nije se moglo misliti na šetnju. Doduše, ujutru smo čitav sat lutali kroz ogolelo šipražje, ali posle večere (kada nije bilo gostiju, gospođa Rid je večeravala ranije) hladan zimski vetar navukao je tako tamne oblake, a kiša je tako prodirala do kostiju da je svaki izlazak iz kuće bio nemoguć.

A meni je bilo milo, nikada nisam marila za duge šetnje, naročito u studene dane. Strašno mi je bilo da se kroz ledeni suton vraćam kući promrzlih ruku i nogu i ojađena srca zbog grdni dadilje Besi i poniženja usled osećanja da sam nešto niže od Elajze, Džona i Džordžijane Rid.

Pomenuti Džon, Elajza i Džordžijana bili su sada šćućureni oko svoje mame u salonu. Ona je ležala na divanu kraj vatre i, okružena svojim ljubimcima (jer za trenutak nije bilo ni svađe ni plača), izgledala je potpuno srećna. Što se mene tiče, oslobodila me je obaveze da se pridružim toj grupi, rekavši mi da žali što je prinuđena da me drži na odstojanju sve dok ne čuje od Besi, a i sama se ne uveri da sam se potrudila da se ponašam više kao dete i da steknem društvenije i privlačnije držanje – lakše, iskrenije i prirodnije nego što je bilo moje. Ona zaista mora da me liši povlastica namenjenih samo maloj deci kojoj je sudbina bila naklonjena.

„Pa šta kaže Besi da sam uradila?“ , upitah.

„Džejn, ja ne trpim zapitkivanja ni prepirke. Ima nečeg nepristojnog kad se dete tako ponaša prema starijima. Skrasite se negde, i dok ne naučite da budete ljubazniji, čutite.“

Mala trpezarija nalazila se pokraj salona i ja se ušunjah unutra. Tu je bila biblioteka. Brzo sam uzela jednu knjigu sa slikama. Sela sam u nišu kraj prozora, podvivši noge kao Turčin i, pošto sam navukla crvenu zavesu, ostala sam tako potpuno sama.

Gusti nabori crvene draperije zaklanjali su moj pogled zdesna, s leve strane štitila su me prozorska okna, ali me nisu razdvajala od sumornog novembarskog dana. S vremena na vreme, dok sam prevrtala listove knjige, bacala sam poglede na to zimsko popodne. U daljini se pružao prostor u kome se magla mešala sa oblacima, bliže se video mokri travnjak i šiblje povijeno burom, dok je neprekidna kiša šibala u prozore nošena besnim vetrom.

Vratih se knjizi. Bila je to Bevikova *Istorija ptica u Velikoj Britaniji*. Svakako, predgovor me nije mnogo zanimalo, pa ipak, iako sam bila dete, nisam mogla da pređem preko izvesnih uvodnih strana. Bile su to strane koje su govorile o skrovištima morskih ptica, o „usamljenim stenama i rtovima“, na kojima su one boravile na obali prema Norveškoj, načičkanoj ostrvima od Lindesnesa ili Nejza do Severnog rta.

*Gde Severni okean u burnom talasu
vri oko golih setnih ostrvaca
dalekog Tula, gde između Hebrida
Atlantski okean val pomamni baca.*

Takođe nisam mogla da neopaženo pređem preko opisa pustih obala Laponije, Sibira, Špicbergena, Nove zemlje, Islanda, Grenlanda, sa „prostranim pojasom Arktičke regije i onim napuštenim predelima jednoličnih prostora – tog rezervoara leda

i snega, gde čvrsta ledena polja, naslagana vekovnim zimama, kao staklena kora na vrhovima alpskih glečera okružuju pol, nagomilavajući oštre i jake zime.“ Zamišljala sam sve ovo na svoj način: ta bela prostranstva smrti, nejasna kao i svi upola shvaćeni pojmovi koji mračno plove kroz dečji mozak, ali su neobično upečatljivi. Reči i vinjete na tim stranama predgovora isticale bi stenu koja se usamljeno uzdiže na uzburkanom moru: slomljen brod nasukan na pustu obalu, hladni i avetinjski mesec, koji kroz pukotine oblaka izviruje na ostatke lađe koja tone.

Ne mogu da kažem kakvo me osećanje obuzima gledajući to mirno i sasvim usamljeno groblje pokraj crkve sa usamljenim spomenicima, opasano porušenim zidom, gledajući kapiju, ona dva drveta, onaj niski vidik i mlad mesec koji se pomaljao svedočeći o smiraju dana.

Za dva nepomična broda, ukočena na ustajalom moru, verovala sam da su morske utvare.

Preko slike koja je prikazivala đavola kako pričvršćuje lupežu torbu na leđa brzo sam prešla. To je bila slika užasa.

Svaka slika predstavljala je neku priču, često zagonetnu mome nerazvijenom shvatanju i nepotpunim osećanjima, pa ipak uvek duboko zanimljivu kao i Besine priče, koje bi ona ponekada pričala u zimskim večerima kada bi se desilo da je dobro raspoložena, i kada bi, pošto bi donela nešto za peglanje u dečju sobu, dozvolila da sednemo kraj nje. Tada bi, peglajući čipke gospođe Rid ili štrikajući karnere na njenoj noćnoj kapi, napajala našu budnu pažnju ljubavnim odlomcima i avanturama iz starih vilinskih priča i drevnih balada ili (kako sam docnije otkrila) delovima iz *Pamele* i *Henriha, grofa od Morlenda*.

Sa knjigom na kolenu bila sam srećna, srećna bar na svoj način. Bojala sam se samo da me neko ne prekine. To je ubrzo došlo. Vrata trpezarije se otvoriše.

„Uh, gospođo sanjalice!“ uzviknuo je Džon Rid. Zatim je zastao; našao je sobu praznu.

„Gde li je, dođavola?“ , produži on, „Lizi! Džordži!“ , zvao je sestre, „Džejn nije ovde. Recite mami da je istrčala na kišu. Životinja jedna!“

„Dobro je što sam navukla zavesu“, pomislila sam i iz dna duše poželega da ne pronađe moje skrovište, a Džon Rid ga ne bi nikada ni pronašao, jer nije bio mnogo pronicljiv. Ali Elajza je promolila glavu na vrata i odmah rekla:

„Ona je sigurno u prozoru, Džone.“

Odmah sam izišla, jer sam zadrhtala pri pomisli da me Džon izvuče iz skloništa.

„Šta želite?“ , upitah nespretno i bojažljivo.

„Recite: 'Šta želite, gospodine Ride'“, bio je odgovor. „Hoću da dođete ovamo“, i pošto je seo na fotelju, dao mi je rukom znak da priđem.

Džon je bio učenik od četrnaest godina (bio je, dakle, četiri godine stariji od mene, jer je meni bilo deset), širok i krupan za svoje godine, tamne i bubuljičave kože, grubih crta na širokom licu i glomaznih ruku i nogu. Za stolom je imao običaj da se prejede, zbog čega je često bolovao od žuči; imao je mutne i krmeljive oči i opuštene obraze. Trebalo je sada da bude u školi, ali ga je njegova mama dovela kući na mesec-dva „zbog njegovog nežnog zdravlja“. Gospodin Majls, učitelj, tvrdio je da bi on bio zdraviji da je od kuće dobijao manje kolača i slatkiša; ali je majčino srce odgurnulo tako grubu pomisao i slatko se obmanjivalo da je Džonovo žutilo na licu dolazilo od preterane marljivosti, a možda i čežnje za kućom.

Džon nije gajio mnogo nežnosti prema majci i sestrama, a prema meni je pokazivao otvorenu netrpeljivost. Kinjio me je i kažnjavao ne dva-tri puta nedeljno, ne jednom ili dva puta dnevno, već neprestano. U meni se sve bunilo čim bi mi prišao. Bilo je trenutaka kada sam bila zastrašena užasom koji mi je ulivao, jer nisam imala kome da se obratim da me zaštiti od njegovih pretnji i proganjanja. Posluga nikako nije želela da uvredi svoga mladog gospodara uzimajući me u zaštitu, gospođa Rid

bila je slepa i gluva kada sam ja bila u pitanju. Ona ga nikad nije videla kako me udara ili muči, mada je on to činio baš u njenom prisustvu, najčešće iza njenih leđa.

Slušajući Džona, prišla sam mu bliže. Puna tri minuta plazio se na mene koliko god je mogao. Znala sam da će me ubrzo udariti i dok sam sa strahom očekivala udarac, nisam mogla a da ne pomislim na odvratan i ružan izgled onoga od koga ću ga dobiti. Ne znam da li je pročitao taj osećaj na mom licu, jer me je odmah, bez ijedne reči, lupio iznenada i snažno. Zateturala sam se i pošto sam povratila ravnotežu, ustuknula sam korak-dva od njegove stolice.

„Eto vam za vašu drskost kojom ste odgovorili mami pre kratkog vremena“, reče on, „i za vaše podlo skrivanje iza zavese i za onaj pogled od pre dva minuta, pacove jedan!“

Naviknuta na uvrede Džona Rida, nikada mi ni na um nije palo da mu odgovorim. Brinula sam se samo kako ću da izdržim udarac, koji će svakako doći posle uvrede.

„Šta ste radili iza zavese?“, upita me on.

„Čitala sam.“

„Pokažite knjigu.“

Vratih se prozoru da je uzmem.

„Vi nemate prava da uzimate naše knjige. Vi zavisite od nas, kaže mama, nemate para, otac vam ništa nije ostavio. Trebalo bi da prosite, a ne da živite ovde sa gospodskom decom kao što smo mi, i da jedete isto što i mi, i da nosite haljine koje vam mama kupuje. A sada ću vam pokazati kako smete da pustošite moju biblioteku. Ona je moja, cela je kuća moja, ili će biti moja kroz nekoliko godina. Idite i stanite kraj vrata, dalje od ogledala i prozora.“

Poslušah ga, iako nisam odmah shvatila njegovu nameru, ali kada sam videla kako je digao knjigu i nanišanio me, nagoni sam odskočila u stranu viknuvši upomoć, pa ipak ne dovoljno brzo. Knjiga je poletela, pogodila me i ja sam pala, udarila glavom

o vrata i rasekla se. Krv je pocurila iz rane, a bol je bio oštar. Moj užas je prevazišao vrhunac i druga osećanja su me obuzela.

„Gadni, svirepi dečko!“, rekoh. „Vi ste ubica, vi ste isto što i gonič robova, vi ste što i rimski imperatori!“

Čitala sam *Istoriju Rima* od Goldsmita i stekla sam mišljenje o Neronu, Kaliguli itd. Tako sam u tišini i svojoj usamljenosti pravila poređenja ne misleći da ću ih ikada glasno izgovoriti.

„Šta, šta?!“, uzviknu on. „Da li vi to meni kažete? Čujete li, Elajza i Džordžijana? Zar da ne kažem mami? Ali najpre...“

Pritrčao mi je. Osetila sam kako me je ščepao za kosu i ramena i počeo da me tuče. Doista sam videla u njemu tiranina, ubicu. Osetila sam kako mi dve kapi klize niz vrat i oštar bol. Ti osećaji su za trenutak nadvladali strah i ja ga izbezumljeno dočekah. Ne znam šta sam radila rukama, ali on uzviknu: „Pacove! Pacove!“, i zaurla upomoć. Ta pomoć nije bila daleko. Elajza i Džordžijana otrčашe po gospođu Rid, koja je bila na spratu. Ona se ubrzo pojavi u pratnji Besi i sobarice Abot. Rastavili su nas. Čuh reči:

„Gospode! Kakva furija, da se tako baci na gospodina Džona.“

„Da li je ikada iko video takvo besnilo?“

Zatim je gospođa Rid dodala:

„Odvedite je u crvenu sobu i zaključajte je.“ Četiri ruke su me zgrabile i odnele gore.

Glava II

Odupirala sam se celim putem. Bilo je to novo s moje strane i ta okolnost samo je još više povećala ružno mišljenje koje su Besi i gospođica Abot želele da imaju o meni. U samoj stvari bila sam van sebe, kako to Francuzi kažu, videla sam da mi je trenutak besa doneo neobičnu kaznu i, kao svi pobunjeni robovi, u očajanju sam odlučila da idem do kraja.

„Držite joj ruke, gospođice Abot, ona je kao pobesnela mačka.“

„Zar vas nije stid?“, uzviknu sobarica, „Kakvo užasno ponašanje, gospođice Ejr, da udarite mladog gospodina, sina vaše dobrotvorke, vašeg mladog gospodara.“

„Gospodara? Kako je on moj gospodar? Da li sam ja njegova služavka?“

„Ne, vi ste još manje od služavke, jer ne zarađujete za svoje izdržavanje. Tako, sedite tu i razmišljajte o svojoj neposlušnosti.“

Grdeći me tako, donele su me u sobu koju je gospođa Rid odredila i bacile me na stolicu. Moja prva misao bila je da se naglo oduprem, ali njihove ruke namah su me zgrabile.

„Ako ne sedite mirno, vezaćemo vas“, reče Besi. „Gospođice Abot, pozajmite mi vaše podvezice, jer će moje odmah pući.“

Gospođica Abot se okrenula da sa svoje debele noge skine traženu vezu. Ove pripreme za vezivanje i ostale pretnje nisu me naročito uzbuđivale.

„Ne skidajte ih“, uzviknuh, „neću se pomaći.“

Kao garanciju za to stegla sam stolicu rukama.

„Pazite šta radite“, reče Besi, i kada se uverila da popuštam, prestala je da me steže. Ona i gospođica Abot su tada stale prekrštenih ruku posmatrajući me sumnjičavo, kao da su se pobojale da nisam pri čistoj svesti:

„Ona to dosad nije radila“, reče najzad Besi okrenuvši se Ebigejl.

„Ali je oduvek imala taj bes u sebi“, bio je odgovor. „Mnogo puta sam iznosila gospođi šta mislim o njoj i gospođa se složila sa mnom. Ona je vrlo pritvorna. Nikada još nisam videla da se devojčica njenih godina tako vešto pretvara.“

Besi nije odgovorila, ali posle jednog trenutka obratila mi se.

„Trebalo bi da uvidite, gospođice, da ste mnogo dužni gospođi Rid. Ona se stara o vama, ako bi vas ostavila, morali biste da idete u sirotište.“

Na to nisam imala šta da kažem. To nije bilo ništa novo za mene. Moje prve uspomene bile su vezane za nagoveštaje te vrste. Ovaj prekor o mojoj zavisnosti postao je kao neka nejasna žalba koja mi je brujala u ušima, vrlo bolna i uvredljiva, ali malo razumljiva. Gospođica Abot se pridruži.

„Ne bi trebalo da se stavljate na istu visinu s gospođicama Rid i gospodinom Ridom zato što vam je gospođa ljubazno dozvolila da budete s njima odgojeni. Oni će jednoga dana biti vrlo bogati, a vi nemate ni pare, treba da ste ponizni i da pokušate da budete što ljubazniji prema njima.“

„Ovo vam govorimo za vaše dobro“, dodade Besi blažim glasom, „trebalo bi da se potrudite da budete ponizniji i uslužniji i tek onda biste mogli da se osećate ovde kao kod kuće. Ali ako ostanete samovoljni i grubi, uverena sam da će vas gospođa oterati.“

Otišle su zaključavši vrata.

Crvena soba bila je uvek prazna, vrlo retko je ko spavao u njoj. Mogu reći skoro niko, samo kada bi slučajno naišli gosti u Gejtshed hol, bila bi iskorišćena za gostinsku sobu, iako je bila najveća i najsvečanija u zamku. Postelja sa masivnim mahagonijskim stubovima, pokrivena zavesama od tamnocrvenog damasta, stajala je kao šator nasred sobe; dva velika prozora sa uvek navučenim zavesama imala su iste crvene draperije, ćilim je bio crven, sto u podnožju postelje takođe prevučeno svetlocrvenom tkaninom, dok su zidovi bili nešto bleđi sa ružičastim prelivom. Orman, toaletni sto i stolice bili su od starog, tamnog mahagonija. Samo su se beli jastuci i pokrivač izdvajali u ovoj tamnoj sobi. Široka mekana fotelja, isto tako bela, bila je pokraj postelje i s malom stolicom učinila mi se kao neki bleđi presto.

Bilo je hladno u toj sobi jer se vatra u njoj retko ložila, i mirno jer je bila daleko od dečje sobe i kuhinje i izgledala je svečano zato što se znalo da se u nju retko ulazilo. Samo je subotom unutra ulazila sobarica da sa ogledala i nameštaja skinu preko nedelje nakupljenu prašinu. Vrlo retko je i gospođa Rid posećivala ovu sobu, katkad u nameri da pregleda tajnu fioku u ormanu, gde je držala izvesne papire, kovčežić s nakitom i jednu minijaturu svog pokojnog muža. U tim poslednjim rečima ležala je tajna crvene sobe – i draž koja ju je činila usamljenom uprkos njenoj veličini.

Gospodin Rid je umro pre devet godina; to je bila soba u kojoj je izdahnuo, tu je ležao na odru, odatle je njegov kovčeg bio iznesen i od toga dana neka vrsta kobnog osvećenja sačuvala ju je od čistih poseta.

Sedište na kom su me ostavile Besi i zla gospođica Abot bio je nizak divan pokraj mermernog kamina. Postelja se dizala ispred mene. Desno je bio visok taman orman čija su uglačana vrata prelamala odbleske predmeta u sobi; levo prozori zagušeni draperijama i veliko ogledalo između njih ponovno

je isticalo veličanstvenost postelje i sobe. Nisam bila sigurna da li su zaključale vrata, i kada sam se usudila da se pokrenem, ustala sam i prišla da vidim. Nažalost, nijedna tamnica nije bila bolje zaključana. Vraćajući se, morala sam da prođem pored ogledala i moje zasenjene oči nehotice su se zagledale u njegovu dubinu. U toj nestvarnoj slici sve je izgledalo hladnije i tamnije nego u prirodi; i ono malo neobično stvorenje, koje me je posmatralo bela lica i ruku što štrče u mraku, i one oči pune užasa, koje su se kretale tu gde je sve bilo mirno. Izgledalo je kao da se nalazim pred pravom utvarom. Pomislila sam da je to neka minijatura avet, poluvila, polukepec, o kojima je Besi uveče pričala da iz paprati na pustim ledinama izlaze pred zakasnele putnike. Vratih se sedištu.

Od tog trenutka obuze me neko sujeverje, ali ono još nije potpuno ovladalo mnome. Krv je još u meni vrila. Duh pobunjenog roba još me je držao svojom ogorčenom snagom. Trebalo je da sprečim naglo oživljavanje sećanja na prošlost pre nego što utonem u mučnu sadašnjost.

Sva grubijanstva Džona Rida, sva nadmena ravnodušnost njegovih sestara, sva mrskost njegove majke, sva pristrasnost posluge, sve se vrtelo u mojoj uzburkanoj glavi kao mračan talog na dnu bunara. Zašto ja uvek patim? Zašto me uvek muče? Uvek optužuju? Uvek osuđuju? Zašto im nikada nisam po volji? Zašto uzalud da pokušavam da zadobijem nečiju naklonost? Elajza, tvrdoglava i sebična, bila je poštovana. Džordžijanu, koja je imala užasan karakter, drsko držanje i oštru osvetoljubivost, svi su podnosili. Njena lepota, njeni rumeni obrazi i zlaćani uvojci toliko su očaravali one koji su je gledali da su zaboravljali njene greške. Što se tiče Džona, njemu niko nije pretio, niko ga nije kažnjavao, iako je zavrtao šije golubovima, ubijao piliće, tutkao pse na ovce, kidao grožđe sa loze u staklenoj bašti i lomio pupoljke na najređim biljkama. Nazivao je majku „moja starka“; prebacivao joj ponekad što ima crnu kožu sličnu njegovoj, drsko joj odgovarao, dosta često je cepao i

prijava njene svilene haljine, pa ipak je, i pored svega toga, ostajao „njeno milo dete“. Ja, međutim, nisam smela da napravim nikakvu grešku, trudila sam se samo da ispunim svaku dužnost, i mene su nazivali neposlušnom i dosadnom durljivicom iznad svega, i to od jutra do mraka i od mraka do jutra.

Glava me je i dalje bolela i krvarila usled onog udarca i pada. Ali niko nije kaznio Džona što me je udario i zato što sam skočila na njega da se odbranim, na mene je bačena ljaga.

„Nepravda! Nepravda!“, govorio je moj razum podstaknut samrtnim bolom na preke ali trenutne misli, i odluka skovana u istom trenutku nalagala mi je da uteknem od ove nepodnošljive more, da pobeegnem ili ako se to ne bi moglo izvesti, da mučim sebe glađu i žeđu i da umrem.

Kako je poražena bila moja duša tog sumornog popodneva! Kako su mi misli bile zbrkane, a srce ispunjeno buntovničkim osećanjima! Pa ipak, u kakvom mraku, u kakvom se dubokom neznanju vodila ta duševna borba! Nisam mogla da odgovorim na neprekidno unutarnje pitanje – zašto toliko patim? A sada, daleko od tih dana – neću reći posle koliko godina – danas mi je jasno.

Ja sam značila neslogu u Gejtshed holu, nisam bila tu niko i ništa; nisam imala ničeg zajedničkog sa gospođom Rid ili njenom decom, ili njenom potčinjenom poslugom. Ako me nisu voleli, ni ja njih u stvari nisam volela. Oni nisu bili obavezni da mare za jedno stvorenje kome nije bilo prijatno među njima, jedno posve različito biće po temperamentu, po sposobnostima, po naklonosti. Jedan beskoristan stvor, nesposoban da služi njihovim interesima ili da služi njihovom zadovoljstvu, jedno pokvareno stvorenje koje se bunilo protiv njihovog ponašanja ili preziralo njihovo mišljenje. Samo, znam, da sam bila sagnvinično, sjajno, bezbrižno, bezobzirno, lepuškasto, besno dete – iako bez sredstava i bez prijatelja – gospođa Rid bi mnogo lakše podnosila moje prisustvo, njena deca bi mi ukazivala više drugarstva, posluga bi mi bila naklonjenija, a ne bi od mene pravila strašilo u dečjoj sobi.

Dan je počeo da napušta crvenu sobu, bilo je prošlo četiri časa i oblačno popodne pretvaralo se u tmurni sumrak. Slušala sam kako je kiša bez prestanka udarala o prozorska okna na stepeništu, a vetar zavijao kroz šiblje iza Hola. Malo-pomalo ledila sam se kao kamen i sva moja hrabrost me je napustila. Moje uobičajeno raspoloženje, stvoreno poniženjem, sumnjom i osećanjem napuštenosti, palo je kao pokrivač na žeravicu moje ljutnje. Ceo svet je govorio da sam nevaljala i možda sam to zaista i bila. Pomišljala sam čak i da sebe umorim glađu. To je, zacelo, bio zločin. Ali da li sam spremna da umrem i da li je grobnica u crkvi Gejtsheda bila privlačan cilj? Pričali su mi da je u toj grobnici sahranjen gospodin Rid. I sama pomisao na njega ulivala mi je još veći strah. Nisam ga zapamtila; ali sam znala da je on bio moj jedini ujak – brat moje majke – da me je uzeo u svoj dom kad sam ostala bez roditelja i da je u poslednjim trenucima tražio obećanje od gospođe Rid da će me čuvati i vaspitati kao svoju rođenu decu. Gospođa Rid je verovatno smatrala da je ispunila obećanje i ona ga je, zaista, održala, onoliko koliko je njena priroda dozvoljavala. Ali kako je mogla da zavoli jednog uljeza, koji nije bio od njenog roda i za koga je posle smrti njenog muža nije ništa vezivalo? Morala je zaista biti ljuta što je bila u obavezi da izigrava roditelja jednom čudnovatom detetu koje nije mogla da voli, i da većito trpi jednu tuđinku u svom porodičnom krugu.

Čudna misao mi je došla na pamet. Nisam sumnjala – nikad nisam posumnjala – da je gospodin Rid živ, on bi se bolje prema meni ponašao. I sada, posmatrajući belu postelju i tamno osenčene zidove – bacajući s vremena na vreme zastrašen pogled na mračno ogledalo – setila sam se šta sam slušala o mrtvima, uznemirenim u grobu zato što su njihove poslednje želje bile narušene; kako se vraćaju na zemlju da kazne zbog prekršene reči i da osvete potištene. Mislila sam da bi duh gospodina Rida, mučen nevoljama deteta svoje sestre, mogao da napusti svoj večni mir – pa ma bio u grobnici pored crkve ili dalje u

nekom nepoznatom svetu gde odlaze umrli – i da mi se javi u ovoj sobi. Obrisah suze i uguših jecaje iz straha da odjek jednog jačeg bola ne probudi neki natprirodan glas koji bi hteo da me uteši, ili da iz senke ne istera neko blaženo lice koje me posmatra sa puno saučešća. Ta pomisao, po mojoj teoriji utešna, bila bi užasna ako bi se ostvarila i zato pokušah iz sve snage da je odgurnem. Trudila sam se da budem odlučna. Pošto sam sklonila kosu sa očiju, ispravila sam glavu i pokušala da smelije gledam u mračnu sobu. U tom trenutku neka svetlost pojavi se na zidu. Da li je to, pitala sam se, bio mesečev zrak koji se probijao kroz pukotinu na zavesi? Ne, mesec je bio miran, a ova se svetlost kretala. Dok sam posmatrala, taj zrak svetlosti klizio je ka tavanici i zadrhtao je nad mojom glavom. Sada mogu da potvrdim da je taj zračak svetlosti, sudeći po svemu, bio odsjaj svetiljke koju je neko nosio prelazeći preko travnjaka, ali onda, preplašena i napetih živaca, pomislila sam da je taj zrak, koji je brzo iščezao, bio vesnik neke vizije sa onog sveta. Srce mi je naglo zakucalo, glava gorela. Neki šum koji mi se učinio kao šušanj krila zvonio mi je u ušima. Pričinilo mi se da je neko tu kraj mene. Počeh da se gušim, nisam više mogla da izdržim, potrčah vratima i očajnički zatresoh kvaku. Koraci se začuše u hodniku, ključ škripnu u bravi i Besi i Abot udoše u sobu.

„Gospođice Ejr, jeste li bolesni?“, upita Besi.

„Kakva paklena vika! Krv mi se sledila“, uzviknu Abot.

„Vodite me, pustite me u dečju sobu!“, vikala sam.

„Zašto, da vam nije rđavo? Da niste što videli?“, ponovo upita Besi.

„Oh! Spazila sam neku svetlost i pomislila sam da se pojavljuje neka avet!“

Zgrabila sam Besi za ruku i ona me nije odgurnula.

„Ona je namerno vriskala“, izjavi gospođica Abot sa izvesnim gađenjem, „i to takav vrisak! Da je bila na mukama, mogao bi je čovek izviniti, ali ona je samo želela da nas namami ovamo. Znam ja njene marifetluke.“

„Šta je to sad opet?“ , upita naglo jedan drugi glas i gospođa Rid uđe u sobu, s kapicom navučenom kao jedro, dok su joj suknje jako šuštale. „Abot i Besi, mislim da sam vam naredila da Džejn Ejr neće izići iz crvene sobe sve dok ja lično ne dođem da je potražim.“

„Gospođica Džejn je vrisnula tako glasno, gospođo“, pokušala Besi da se zauzme za mene.

„Pustite je!“ , bio je njen jedini odgovor. „Pustite Besine ruke, dete, nećete uspeti na taj način da iziđete, budite u to sigurni. Užasno mrzim izveštačenost, naročito kod dece. Moja je dužnost da vam kažem da vaši marifetluci neće upaliti. Ostaćete tu još jedan sat i kada budete potpuno pokorni i mirni, tada ću vas osloboditi.“

„Oh, ujna! Smilujte se! Oprostite mi! Ne mogu više da izdržim – kaznite me na neki drugi način! Umreću ako...“

„Mir! Ova silovitost je odvratna“, reče ona i nesumnjivo je i nalazila da je tako. U njenim očima nazrela sam razbesnele strasti jedne podle duše i opasne dvoičnosti.

Pošto su se Besi i Abot udaljile, gospođa Rid, nestrpljiva zbog mog divljeg jecanja i pomamnosti, naglo me je gurnula u sobu i zaključala bez ijedne reči. Čula sam kako se udaljuje i ubrzo sam dobila napad. Ta scena završila se mojom nesvesticom.

Glava III

Prva stvar koje se sećam bilo je to da sam se probudila sa osećanjem teške more, koja me je još gušila. Kao da sam pred sobom videla strašno usijanu peć, koja je bila pregrađena crnim šipkama. Čula sam takođe neke glasove, koji kao da su bili prigušeni vodom ili vetrom. Uzbuđenje, neizvesnost ili ono osećanje strave koje me nije napuštalo, pomutilo je moja čula. Osetila sam zatim kao da me neko dodiruje, podiže i pomaže mi da sednem i to nežnije nego što mi se dotle ikad desilo. Naslonila sam glavu na jastuk ili na ruku i bilo mi je dobro.

Nekoliko trenutaka docnije to moje nejasno čuđenje bilo je razjašnjeno. Znala sam sigurno da se nalazim u svojoj postelji i da je onaj crveni plamen bila vatra u dečjoj sobi. Bila je noć, sveća je gorela na stolu. Besi je stajala u podnožju postelje s lavorom u ruci, dok je jedan gospodin sedeo na stolici pored moga jastuka nagnut nada mnom. Osetila sam da mi je laknulo; bila sam ubeđena da sam potpuno sigurna kada sam primetila da se u sobi nalazi stranac, koji nije bio iz Gejtsheda, niti rođak gospođe Rid. Okrenuvši glavu od Besi, čije mi je prisustvo bilo mnogo manje neprijatno nego prisustvo Abot, posmatrala sam lice tog gospodina. Poznavala sam ga dobro. Bio je to gospodin

Lojd, apotekar, koga je gospođa Rid zvala ponekad kada bi posluga bila bolesna. Za sebe i svoju decu obično je zvala lekara.

„Pa lepo, ko sam ja?“, upita on.

Izgovorih njegovo ime pruživši mu u isto vreme ruku, koju je on prihvatio i smešeći se rekao: „Uskoro ćemo biti sasvim dobro.“ Zatim me je položio na jastuk i, okrenuvši se Besi, naredio da pazi dobro da me niko u toku noći ne uznemirava. Pošto je izdao dalja uputstva i dodao da će me posetiti sutradan, otišao je, na moju veliku žalost. Osećala sam se tako zaštićenom dok je sedeo uz moje uzglavlje, a kada je za sobom zatvorio vrata, učinilo mi se da se cela soba ponovo zamračila, i teška tuga nanovo se svali na moju dušu.

„Da li vam se čini da ćete zaspati, gospođice?“, upita Besi dosta blago.

Jedva sam se usudila da joj odgovorim, jer sam se bojala da bi iduća rečenica mogla da bude gruba.

„Pokušaću.“

„Da li biste želeli da popijete što ili da jedete?“

„Ne, hvala, Besi.“

„Onda idem da spavam, jer već je ponoć prošla, ali me možete pozvati ako bi vam što u toku noći zatrebalo.“

Zaista kakva divna učtivost! To me je ohrabrilo da upitam:

„Besi, šta se dogodilo sa mnom? Jesam li bolesna?“

„Pozlilo vam je, svakako zbog toga što ste mnogo plakali u crvenoj sobi. Uskoro će vam biti bolje.“

Besi je ušla u odeljenje za posluhu, koje je bilo pored moje sobe.

Čula sam kako kaže:

„Saro, dođite da spavate sa mnom u dečjoj sobi. Ni za živu glavu ne smem da ostanem sama sa ovim jadnim detetom preko noći. Može da umre. Čudno je kako je dobila taj napad, i pitam se da nije nešto videla. Gospođa je bila odviše gruba.“

Sara se vratila i obe su legle u postelju. Šaputale su punih pola časa pre nego što su zaspale. Čula sam odlomke njihovog

razgovora, iz čega sam isuviše dobro mogla da zaključim o čemu je bilo reći:

„Nešto je prošlo pokraj nje obučeno u belo i iščezlo. Veliki crni pas išao je za njim. Triput jasno kucanje na sobnim vratima...“, „Svetlost na groblju baš iznad njegovog groba“, itd., itd.

Najzad su obe zaspale. Vatra i sveće ugasile su se. Što se mene tiče, bdenje u ovoj dugačkoj noći pretvorilo se u tegobnu nesanicu, a sva moja čula bila su napeta od straha koji samo deca mogu da osete.

Nikakva ozbiljna ni duža bolest nije propratila ovaj događaj u crvenoj sobi. Moji živci pretrpeli su šok, čije posledice i danas osećam. Da, gospođo Rid, vama imam da zahvalim za izvesne duševne patnje. Ali treba da vam oprostim jer niste znali šta ste radili; dok ste mi slamali srce, verovali ste samo da iskorenjujete moje rđave sklonosti.

Sutradan oko podne ustala sam, obukla se i, umotana u šal, sela kraj vatre u dečjoj sobi. Osećala sam umor, ali moj najveći bol bila je neiskazana tuga; ona mi je nagonila neme suze. Čim bih obrisala jednu slanu kap, naišla bi druga. Pa ipak, mislila sam da treba da budem srećna, jer niko od Ridovih nije bio u sobi – svi su otišli kolima sa svojom mamom. Takođe, Abot je šila u drugoj sobi, a Besi, ostavljajući igračke i uređujući fioke, uputila bi mi s vremena na vreme pokoju reč neobično ljubazno. Ovakvo ophođenje trebalo je da bude za mene rajski mir, jer sam bila naviknuta na život pun neprekidnih grdnji i progona bez milosti, ali u samoj stvari moji iskidani živci bili su u takvom stanju da nikakva tišina nije mogla da ih ublaži i nikakvo zadovoljstvo da ih prijatno uzbudi.

Besi je sišla u kuhinju i donela tortu na jednom išaranom porcelanskom tanjiru, na kome su naslikane rajske ptice sa gnezdrom u ružinim pupoljcima, a koji je sada kao i ranije u meni izazivao neobično divljenje. Mnogo puta tražila sam da mi se dozvoli da taj tanjir držim u rukama, da bih ga izbliza mogla zagledati, ali mi je uvek stavljano do znanja da nisam

dostojna takvih povlastica. Međutim, taj dragoceni tanjir stavljen je sada na moje koleno i meni je srdačno ponuđeno da pojedem parče izvrsnog kolača koji je bio na njemu. Uzaludna milost, koja je došla kao sve druge milosti, davno željene, odveć kasno! Nisam mogla da jedem tortu. I ptičje perje i boje cveća izgledali su mi neobično izbledele. Ostavila sam i tanjir i tortu na stranu. Besi me je upitala da li bih želela neku knjigu. Reč „knjiga“ delovala je na mene kao osobit podstrek i zamolila sam je da mi doda *Guliverova putovanja* iz biblioteke. Tu sam knjigu često s velikim zadovoljstvom prelistavala. Smatrala sam da je ta pripovetka stvarnost i ona me je više zainteresovala od vilinskih priča. Uzalud sam tražila šumske vile među lišćem i cvećem, ispod pečuraka ili ispod bršljana na starinskim zidinama; najzad sam uvidela žalosnu istinu da su sve otišle iz Engleske u neku daleku i divlju zemlju, gde su šume gušće i gde je naseljenost retka. Nasuprot tome, Liliput i Brobdingnag bili su, po mome verovanju, stvarni delovi Zemljine površine; nisam sumnjala da bih jednoga dana, krenuvši na dugačko putovanje, mogla sopstvenim očima da vidim mala polja, kućice i drveće, smanjeni svet, kravice, ovčice i ptičice iz toga carstva. Žitna polja visoka kao šuma, džinovske pse, ogromne mačke, žene i ljude kao kule. Pa ipak, kada mi je ta omiljena knjiga došla u ruke – dok sam prevrtala listove i tražila divne slike koje su me dotad zanosile i koje sam ranije lako mogla da pronađem – sada su mi se učinile jezive i sumorne. Džinovi su bili kao mršave aveti, Liliputanci zlobni zastrašeni kepeci, Guliver najočajinja skitnica u najgroznijim i najopasnijim krajevima. Sklopila sam knjigu, koju više nisam mogla da prelistavam, i stavila je na sto pored netaknute torte.

Besi je tek završila brisanje prašine i spremanje sobe i pošto je oprala ruke, otvorila je jednu fioku punu divnih svilenih i satenskih zamotuljaka i počela da šije novu kapu za Džordžijaninu lutku. Istovremeno, ona je pevala: